

Sa KUKO Ng Mga GANID

Anim na litaw, mahalaga at kilalang-kilalang tao sa Pilipinas ang napabilang sa kabuhungan ng mga asal-hayop na mga hapon na ginawa sa kabila ng ilog-Pasig. Ang apat sa kanila ay mga naging mahistrado at hukom at ang dalawa naman ay kapuwa mataas na puno ng hukbong pilipino. Tinutukoy namin ang mga naging hukom at mahistradong sina Antonio Villareal at Anacleto Diaz, ang mga hukom Arsenio Locsin Jose R. Carlos at ang mga koronel Alejo Valdez at Jose P. Guido.

Nguni't di pa iyan ang lalong nakahihindik ng balahibong kampilan ng mga hapon.

Pakinggan natin ang salita ng isang litaw na ginang (hindi namin maaaring ihayag ang pangalan): "Sumusuko sa langit ang kasamaang inasal sa amin noong ika-9 ng Pebrero. Sa may 400 katao na tinipon ng mga kawal na hapon ay inihawalay nila ang mga babai sa mga lalaki. Sa mga babai ay pinili ang lalong magaganda, karamiha'y mga dalaga at may mga bata pang ang gulang ay nasa pagitan ng 12 hanggang 14 na taon. Sila'y dinala sa isang cafe, pinakain, nilasing na mabuti at pagkatapos ay dinala sa Bay View Hotel. At doon... doon... isa-isang ipinasok sa hiwa-hiwalay na mga silid at ginawan ng paulit-ulit na mga kahalayang huwag na ninyong hinting ulat ko pa pagka't hindi naman ninyong maaaring isulat. Wala kayong salitang maapuhap na kapit sa mga kahalayang yaon na sarili lamang ng mga hayop at ng mga taong kung may katawan man ay mga wala namang kalulwa."

Ang salaysay na ito sa amin ng nabanggit na ginang, gaya rin naman ng halos lahat ng salaysay na naihayag na namin bago simulan ang paglilitis sa sakdal laban kay heneral Yamashita, ay pinatutunayan ng mga isiniwalat ng mga saksing nagsiharap na sa Hukumang hukbo na siyang lumilitis na pinangunguluhan ng Komandante heneral Reynolds. (Ang paglilitis sa lalong karamal-dumal na kahayupang inasal sa kababaihan ay dininig noong unang araw ng buwang ito at dahil sa ang mga ginawan ng kahalayang yaon ay mga kilalang babai at kabilang ang iba sa mga angkang may-pangalan ay hindi

pinapasok ang mga tao maliban sa mga saksing pawang mga babai).

"Hindi ko malaman kung si mahistrado Villareal ay talagang hinihila ng signos. Siya, kasama ng kanyang magandang asawa na kabilang sa nagningning na mga tala ng ating matataas na lipunan, ay kasama ko sa bahay sa Abenida Taft, nang walang anuano ay sinabi sa akin na "tayo'y lumayo sa kamatayan," at ako'y niyayang magtungo sa gawing labás ng Maynila, sa Pasay, anyang kung maáari. Ang tangi kong naitugon ay "baka po ang paglayong iyan sa kamatayan ay magiging paghanap sa kamatayan." At gayón nga ang nangyari alinsunod sa salaysay ni Dr. Walter Frankel. "Ganyan namán ang pahayag sa amin ni G. Evaristo Quiogue, isa sa mga nakaligtas sa awa ng Diyos, sa maramihang pagpatáy sa pook na kanyang tinirhan.

Ayon kay Dr. Frankel and PAX Court Apartment na kinaroonan ni mahistrado Villareal ay sinalakay ng may 15 kawal na hapón at lahat ng taong inabutan ay pinaluhod sa loob ng gusali; nang sila'y nakaluhod na ay isang hapon ang nakita niyang naghagis ng *hand grenade*. Si mahistrado Villareal ay kabilang sa 19 na taong namatáy. Ang magandang asawa ng mahistrado ay nagmakaawa sa mga kawal na hapon at sumigaw pa ng *tomodatsi*, nguni't ang iginanti sa kanya'y isang putok na ang punlo ay tumama sa liig na siyang ikinabulagta at ikinamatáy.

Sa ganyan natapos ang buhay ng isá sa mga naging ilaw ng ating mga hukuman.

* * *

Ang hukom Arsenio Locsin na lubhang kilala ng buong Maynila pagka't matagal na panahong nangunok sa hukumang munisipal ng siyudad ay nalagután ng hini-nga sa bakuran ng mga Campos sa Abenida Taft noon ika-7 ng Pebrero, 1945, alinsunod sa salaysay ni Maria Campos Lopez, ali ng kilalang mamamahayag na babang si Bb. Pilar Campos na kabilang sa mga nasawi. Dahil sa

mga nakalalagim na pangyayari at inilabás. Hindi matiyak kung ng araw na yaón ay nagpanakbuhan ang mga tao at nangubli sa ulo. Masasabing ang loob ng La nasabing bakuran. Kabilang sa Salle, sa ginawa ng hapon, ay nakanilá ang nabanggit na hukom ging isang katayán ng mga tao. Locsin. May 100 katao ang nagkaipun-ipon doon. Ang bakuran ng mga Campos ay dinaluhong ng isang pangkat na mga hapon at nang makapasok ay walang ginawa kundi ang walang pukot na pamamaril, pagtugis ng mga bayoneta at paghalabas ng kanilang mga sable. Sa isáng daang kataong naroroon ay may 30 lamang ang nakaligtas.

* * *

Ang kamatayan namán ng hukom Anacleto Diaz ay nangyari sa panulukan ng mga daang Abenida Taft at Isaac Peral nang ang buhóng na mga hapon ay namaril sa pamamagitan ng kanilang masinggan. Mahigit sa isang daang katao, kabilang pati mga batang babai at lalaki, ang parang mga ibong nangalagas. Sa kanila'y kabilang nga ang hukom Anacleto Diaz, isá pa namáng paralitiko, at ang kanyang dalawang anak na lalaki.

Ang hukom Anacleto Diaz ay lubhang kilala. May matigas siyang kalooban at sa buong panahóng kanyang ipinanungkol ay walang siyang ginamit kundi ang bagsik ng katarungan na naaalinsunod sa mga itinatadhana ng mga batás. Dahil sa katangiang iyan ay siya ang hinirang noong 1929 na maging tanging tagapagsiyasat sa mga "kabulukan" ng pamahalaan sa Maynila na naging dahil ng pag-aalis sa tungkol sa ilang konsehal at sa ilang kawani ng nasabing pamahalaan.

* * *

Kabilang naman si hukom José R. Carlos sa mga tinampalasan at pinatáy sa paaralang La Salle noong ika-7 ng Pebrero. Alinsunod kay pari Francis Joseph Cosgrave, kura sa simbahan ng Maalat, nang pumasok ang isáng pulutong ng mga kawal na hapón sa nabanggit na paaralan, ang unang ginawa'y ang pikit matang pananaksak ng bayoneta sa bawa't mampunguan. Nakita ni pari Cosgrave na si hukom Carlos, kasama ni Brother Xavier, ay kinuha ng mga hapon

* * *

Natatandaan kong noong bagu-bagong nakakawala si koronel Jose P. Guido ay nakasakay ko sa karitela na patungong Santamesa. Siya'y mahina at halos di makasampa sa sasakyan. Patutungo siya noon sa bahay ng abogado Antonio Gonzalez. Ipinahayag ni babai at sa akin ng pabulong na may lihim na katungkulan siyang ginaganáp, aywan lamang niya kung siya'y mabubuhay o hindi sa loob ng malupit na panahon ng mga kaaway. "Ako'y binabantayang mabuti—ang wika niya sa akin,—ang matutulis na kukó ng mga ganid ay nakikita kong nakaambáng lagi pati na sa aking anino; kung ako'y mabubuhay at sakaling ta-yo'y ligtas na, marami akong datos para sa iyo."

"Kung ako'y mabubuhay!" Sa mga katagang iyan ay parang naguguniguni ni Koronel Guido ang kanyang kamatayan, at ang guni-guni niya ay hindi nagkabula. Noong ika-6 ng Pebrero ay kinuha siya ng mga hapon sa kanyang bahay, kasama ng tatlo pang anak na sina Justo, Jose, Jr. at Ramon, at hindi nagbalik. Ang kanyang bangkay ay nakita na lamang nang maghukay si Juan Gonzalez sa gawing likuran ng dating pagawaan ng papel ng mga hapon sa Singgalong. Alinsunod sa ayos ng nahukay na bangkay, si koronel Guido ay pinahirapang mabuti ng mga kaaway bago inutás.

Alinsunod sa pahayag ng asawa ng nasabing koronel, noon ngang ika-6 ng Pebrero ay 18 kawal na mga hapon ang naghahulugog sa kanilang tahanan. Nang makita ang isang unipormeng kaki ni G. Guido ay nilabnót at sinunog. Tinalian ang mga kamay ng koronel at ng tatlo niyang anak at

Sinulat ni

J. SANTOS MADLANGBAYAN

dinalá: Kinuha pa rin sa kanilang sisidlan ang halagang P5,000.00. Ninakaw! Palibhasa'y halos himatayín noon si ginang Guido kung kaya't hindi na niyá nalaman kung ano pa ang ginawa sa kanyang asawa't mga anak.

Si koronel Guido ay siyang Gran Maestre Delegado ng Gran Logia de Filipinas. Noong makatagpo kong patungo sa Santamesa ay kakausapin niya ang abogado Gonzalez, pagka't itó ang siyang Gran Secretario ng nasabi ring Gran Logia ng mga masón sa Pilipinas.

Di sasalang ang naging dahil ng tuwi na'y pagwawalang-tiwala ng mga hapon kay koronel Guido ay ang pagkakatanggi nitóng tumanggap ng ano mang katungkulan at gawain sa ilalim ng pangasiwaan ng hukbong hapon. Minisa'y nasabi niyang "magdidildil na ako ng asin, hindi ako tatanggap ng kahit anong halaga sa mga taong iyán." Noong itatag na muli ang kostabularya at nang tanungin ng ilang mga kaibigan kung siya'y tatanggap ng tungkol, ang kanyang naisagot ay "mamabutin ko pang magtanim ng mga saging kay sa sumapi sa kostabularyang iyan."

Lubhang matigás ang loob ni G. Guido. Marahil, kung hindi siya naging masasaktin, kung kaya ng kanyang katawan, nakapamundok na sana't di na nahulog sa kamáy ng mga kaaway na maka-hayop. Gayunpamán, dito sa loob ay gumanáp siya ng isáng mahalagang tungkulin sa mga lihim na kilusan. Kainalám niya sa gawaing itó ang isang komandanteng amerikano, si Mr. Cushing at ang heswitang si pari Hurley. Nangingilak at nagpapadalá ng salapi at pagkain si koronel Guido sa mga gerilyang namumundok at siya rin ang nagbibigay ng mga balita hinggil sa kilos ng mga kawal na hapon. Gaya nang sukat maalaala, si koronel Guido, bago nagsiklab ang digma ay siyang puno ng *Intelligence Division* ng Kostabularya.

Kahit na naialis si Guido, sa paligid ng bahay nito ay nagsitaliba pa rin ang mga hapon at pagkatapos ay pinaulanán ng punlo ng kanilang mga masinggan. Salamat na lamang at ang maybahay ni koronel Guido at ang iba pang kasama sa bahay ay nakapagtago sa ilalim ng kanilang kusina, pagkapanaog na pagkapanaog ng mga nagsipaghalugog sa kanilang tahanan.

* * *

Si koronel Alejo Valdes, kapa-

tid ni heneral Basilio J. Valdes, ay pinatay naman sa isang loobang walang bahay sa daang Pennsylvania, karatig ng isang gusaling sunóg.

Isinalaysay ni Antonio J. Beltran na nakita niya nang barilín ang nasabing koronel. Siya'y nakatira sa bahay na kanugnog ng pinagbarilan at nakasilip siya non sa isang butas ng dinding. Si koronel Valdes ay dinala roong nakagapos ang mga kamay, kasama ng nakagapos din niyang anak at pito pang hindi niya nakikilala. Lahát sila ay inihanay sa tabi ng isang bakod na bató o pader. Si koronel Valdes ay lumuhod mutang nakita ng nasabing manggamot ang pagkakapatáy sa kanmagdasál, at ang siya'y tumayo ay binaril na ng mga kawal na hapon. Lahat ay parang tinibáng nangabuwal. Bago iniwan ang kanilang mga bangkay ay minasinggan pa mandin.

Alinsunod kay heneral Valdes, bilang pag-alinsunod sa sumpang ang kanyang kapatid dahil sa daga pagtatapat ay hindi nakitulong

ang kanyang kapatid sa mga hangdaan sa katawán. Nakagapos pa hangga noon ang mga kamay ng koronel. Ang bangkay ni koronel Alejo Valdes ay dinala ng kanyang kapatid sa libingan sa hilaga at inilibing doon na gaya ng nararapat sa isang taong katoliko.

Maidaragdag pa namin dito ngayon na si propesor Daniel de la Paz ng Pamantasan sa Pilipinas ay isa sa mga pinatáy sa tapát ng Corona Restaurant sa Abenida Taft. Magtatakíp-silim noon ng ika-10 ng Pebrero. Sa salikop ng mga daang Abenida Taft at Isaac Peral ay nagkakatipon ang maraming tao, pagka't doon sila nagsipanakbuhan samantalang nasusunog ang kaniláng mga tahanan. "Walang anu-ano — ipinahayag ni Alfredo Lagmay,—ay dumating ang mga kawal na hapon at ipinang-utos na magbukod ang mga babai at lalaki. Ang mga babai ay dinaláng patungo sa gawi ng ospital heneral at ang mga lalaki ay pinahanay sa tapát ng Corona Restaurant. Kapagkaraka ay pinaputók ang mga masinggan at ang mga nakahanay ay isa-isáng nangabuwal sa tama ng mga punlo. Pagkatapos ay pinaghahalibas pa ng mga sable ng mga opisyal ang mga bangkay na halos patungpatong. Yaong mga sundalong walang sable ay ginamit ang kanilang bayoneta na siyang ipinainaksák sa mga binaril na lalaki." Ayon pa kay G. Lagmay ay nakilala niya, sa bunton ng mga bangkay, si propesor Daniel de la Paz nga ng paaralán sa panggamot ng U.P., saka ang bangkay ni mahistrado Anacleto Diaz at gayon din ang kay Luis Perez Samanillo.

* * *

Ang susunod na lathala ukol sa bagay ding itó na nangyari sa kabila ng ilog-Pasig ay may pamagát na WALANG KASING SAMAMA! na kung naging mahalagá ang mga sinundán ay lalo pang magiging mahalaga ito sa lahat ng mambabasa. Malalarawang buungbuo sa WALANG KASING SAMAMA! ang kakila-kilabot na katampalasanang ginawa ng mga hapon sa kabila ng ilog. Mabubunyag sa lahat ang nakalulunon na mga pangyayari sa ilan pang mga litaw na ginoo at ang mahahalay na katampalasanang ginawa pa rin sa kababaihan ng ating mga lipunan.

Ang sumusulat nito'y patuloy pa rin sa pagtitipon ng mga di-pangkaraniwang tala ng mga pangyayari.

Tulang Pambata O BUWAN

*O! Buwang maganda, ako ay pakinggan;
Bakit ba madalas na anyo kang suklay
O kaya'y maputlang bolang kumikinang;
Bakit ba may gabing di ka lumilitaw
Kaya't ang daigdig, luksa't nalulumbay?*

*Kapag ga-suklay ka lamang na maliit,
Wala kang halaga sa aking pangmasid,
Kapag bola ka nang malaki't marikit,
Napakikilos mo ang puso ko't dibdib,
Napasasaya mo ang buong daigdig.*

*O! Buwang marikit, O! Buwang masigla,
Ang kanitang palad mandin ay isa,
Pag ikaw ay munti, wala kang halaga,
Nguni't kapag bilog na bolang maganda.
Lahat na ng tao'y kinalulugdan ka.*

*Tayo'y magkatulad—ako saka ikaw;
Ngayon, paslit ako—walang kabuluhan;
Bukas kung sakaling araw ko'y dumatal,
Maging mahalaga sa mata ng tanan,
Ako ma'y buwan din na kaluluguran.*

JOSE G. KATINDIG

Talasalitaan:

- 1—kumikinang.....shining; brilliant
- 2—pakinggan.....listen
- 3—daigdig.....world; universe
- 4—nalulumbay.....sad
- 5—pangmasid.....observation
- 6—dumatal.....arrive
- 7—marikit.....beautiful
- 8—masigla.....lively; animated
- 9—kinalulugdan.....take delight in; feel satisfied with
- 10—paslit.....young innocent child
- 11—kabuluhan.....importance; value
- 12—kaluguran.....give satisfaction